

Jokunen selvitys tosin ennätettiin laatia jo 1880-luvulla. Ensimmäisiä huomion arvoisia tuloksia on *A. Liliuksen* kertomus *Tilatottoman väestön oloista Kuopion läänissä* vuodelta 1888:

Varsinaisesti tilatonta väestöä ovat: palkolliset, loiset (»joutolaiset»), kylänloppulaiset (»kylänhuonot») ja irtolaiset.

Eiksi, Palkolliset. Ylimalkain pidetään palkollisia vähän ja niistäkin on enin osa ala-ikäistä väkeä. Mieheksi päästyään rupeaa renki mielellään loiseksi ja menee avioliittoon, joka Karjalan puolella solmitaan hyvin nuorella iällä. Vaimo on useinkin alla kahdenkymmenen vuoden.

Palkolliset palkataan tavallisesti siten, että isäntä antaa heille, paitsi ruokaa, työvaatteen sekä rengille tupakan. Tämän lisäksi maksetaan rahapalkkaa: täysikasvuiselle rengille, Savon puolella 60—80 ja Karjalan puolella 70—100 markkaa sekä piialle, Savon puolella 35—60 markkaa ja Karjalan puolella 40—70. Myöhempinä vuosina on paikoin ruvettu maksamaan osa rahapalkasta jyvänä. Hengin työvaate vuodessa arvataan noin 50 markaksi ja piian 40 markaksi.

Muonarenkejä tuskin löytyy muita, kuin moniaita herraskartanoisia.

Eiksi, Loiset, joita Karjalan puolella sanotaan joutolaisiksi, ovat sitä työkansaa, joka, satunnaisen työn-ansion varassa eläen, asuu vuokralla toisten huoneuksissa. Tähän luokkaan kuuluu myöskin enin osa käsityöläisistä, joilla harvoin on omaa asumusta. Tavallisesti loinen asuu jonkun talon tahi torpan tuvassa yhdessä isäntänsä perheen kanssa. Hän on ikäänkuin jäsenenä siinä perheessä, jonka kanssa hän asuu. Loinen on nimittäin velkapää noudattamaan sitä jokapäiväisen elämän järjestystä, mikä isännän perheessä vallitsee. Mutta tämän ohessa hänellä on oma taloutensa, johon isäntä ei sekaannu, jos loinen vaan säännöllisesti suorittaa ulostekonsa, josta isäntä on vastuun-alainen, sekä hyyrinsä. Tavallisesti osoitetaan loiselle hänen muuttaessaan uuteen asuinpaikkaan se kohta tuvassa, mihin hän saapi asetella vähät huonekalunsa ja valmistaa vuoteensa. Aitaksi annetaan hänelle jonkun ulkokuoneen ylinen, johon loinen kesän aikana asettaa myöskin makuu-sijansa. Astiansa hän pitää asuinrakennuksen eteisessä tahi kodassa, ja ruokansa hän keittää joko kodassa tahi tuvan muurin liedellä. Loisen lapset liikkuvat kaikkialla talossa niinkuin talon omatkin lapset, mutta loisen lapsi se on, joka ensi sijassa saapi rangaistuksen, jos lapset ovat vallattomuutta tehneet. Jos loisen perheessä sattuu sairauden kohta, niin sairaan täytyy kitua yhteisessä tuvassa, missä jokapäiväisten kokarten hälinä lisää hänen kärsimistään. Kun kuolema lopettaa kärsimiset, kannetaan ruumis johonkin ulkokuoneeseen, kunnes se saadaan arkkuun ja hautaan. Jos loisen vaimo joutuu lapsivuoteeseen, niin hän saapi heikkoutensa ajaksi vetäytyä talonsaunaan, jossa talonväki kuitenkin joka toinen ilta kylpee. Joku vaimo on

lapsen-synnyttäjää siellä hoitamassa, jos loinen jaksaa sairaanhoitajaa vaimolleen palkata. Muussa tapauksessa riippuu sukulaisten varallisuudesta tai talon emännän helläsydämmisyydestä mielisemmän hoidon lapsen-synnyttäjää ja lapsi saavat. Kun lapsen-synnyttäjää jälleen tulee voimiinsa, sijoittaa hän kätkyen tupaan ja ryhtyy jokapäiväisiin toimiinsa.

Usealla tilalla löytyy asuinhuoneita yli talonväen oman tarpeen. Nämä liikenevät huoneet ovat tavallisesti loisia ihan täyteen ahdetut. Eipä ole harvinaista, että sellaisessa tuvassa asuu loisia toista kymmentä henkeä yhdessä.

Vuokraa asumuksestaan tekee loinen Savon puolella 12—18 päivätöitä heinä- ja leikkuu-aikana talon ruoassa. Vuokran suuruus riippuu siitä miten lukuisa loisella on perhe. Tämän lisäksi tulee talvisin hakata puita »lämpimikseen»; hakkuun määrä on talon arvon arvon varassa. Loisen vaimo lakaisee ja pesee tuvan, kantaa puut sisään, lämmittää saunan ja kantaa sinne kylpyveden, mutta saapi talon maalta vapaasti ottaa perheensä tarpeen kylpyvastoja. Karjalan puolella, jossa rahaliike on parempi, maksaa loinen tavallisesti hyyryä yhden markan kuukaudelta, johon lisäksi tulee yllämainitut vaimon tehtävät; mutta puunhakkuuta miehelle ei ole, ellei hän asu talonväestä erillään, jolloin hänen kuten myöskin Savon puolella, tulee itse kaataa ja kuljettaa kotiinsa sekä hakata polttopuunsa, mitkä hän ilman erityistä vuokraa saapi ottaa talon maalta.

Loisperheellä on tavallisesti sen talon pellossa, jonka huoneuksissa hän asuu, 10—20 kappan kylvö perunoita sekä parin kappan kylvö hamppua. Näistä hän maksaa isännälle eri vuokran, Savon puolella päivittäin ja Karjalan puolella rahana. Jossakin nurkkapöydässä, joka on ihmisten jätteilä hyvin höystetty, hänellä sitä paitsi on pieni tupakanviljelys, josta hänen ei tarvitse maksaa mitään vuokraa. Usealla loisella on talon maalla myöskin kaskenviljelystä, josta loinen suorittaa osan sadosta samaan tapaan, kuin talon torppari.

3:si, Kylänloppulaiset. Tämä osa tilatonta väestöä on sellaista, jotka iän, kivulloisuuden taikka muiden syiden vuoksi joko osaksi tai kokonaan eivät kykene itseensä elättämään. Kylänloppulaisen elämän-muodosta on vaikea tehdä selkoa. Henkikirjoissa he eivät ole kenenkään suojeluksen alaisiksi merkityt. Ulostetoista he nauttivat vapautta. Tavallisesti he elättävät itsensä kaikenlaisilla pienillä töillä ja askareilla sekä kerjuulla ja vaivaishoidon avulla. Kuntain vaivaishoitohallitusten pöytäkirjoista astuu näkyviin, että vaivaishoidolla on näiden kylänloppulaisten kanssa enimmänsä tekemistä. Jäsenensä kylänloppulaiset saavat etupäässä loisten joukosta.

4:si, Irtolaiset ovat työkansaa, joka oleskelee työ-ansiolla ulkopuolelle omaa kuntaa. Vaikka työväki puheena olevilla paikkakunnilla usein etsii työn-ansiota pitkään matkain takaa, ei se kuitenkaan viihdy pitempiä aikoja olemaan kaukana kotipaikoiltaan, vaan palaa sinne takaisin, mutta Karjalaiset kulkevat myöskin Venäjän puolella, missä he toimittavat metsä- ja uittotöitä sekä rakennustöitä.